

Pokazatelji duha solidarnosti među franjevcima i franjevkama*

Špiro Marasović
Katolički bogoslovni fakultet Zagreb
Teologija u Splitu, Split

Prethodno priopćenje
UDK 17.026.2:255
Primljeno: rujan 1997.

Autor se u ovom radu bavi istraživanjem duha solidarizma među hrvatskim franjevcima i franjevkama. Razlikujući varijante solidarističkog indikativa (ontološka, grupno-staleška i okazionalističko-pragmatička solidarnost) od onih solidarističkog imperativa (deklarativna, efektivna i egzistencijalna solidarnost), autor otkriva tek egzistencijalnu solidarnost kao onu koja posjeduje i duh solidarnosti o kojem je riječ. Polazeći od te koncepcije duha solidarnosti, a na temelju djelomičnih rezultata anketnog istraživanja koje je u tu svrhu provedeno, autor dolazi do zaključaka: 1. solidarnost općenito, kao vrednota i društveno načelo, među ljudima franjevačke karizme na istraživanom području ne kotira visoko; 2. tamo pak gdje se solidarnost prakticira, najčešće se poistovjećuje s karitativnim radom, što ipak nije jedno te isto, i 3. postojanje duha solidarnosti među franjevkama i franjevcima je potvrđeno, ali više kao pojedinačna i sporadična pojava. Nije se naime pretvorilo u sustav, pa stoga sustavno i ne djeluje.

Sistematičari katoličkog socijalnog nauka, pri nabranjanju regulativnih načela toga nauka, ne slažu se u njihovu broju, no zanimljivo je da kod svih njih nailazimo na ona tri osnovna: načelo supsidijarnosti, načelo solidarnosti i načelo općeg dobra. Već sam taj podatak uvjerljivo govori da solidarnost nikako nije i ne može biti tek rubna kategorija društvenog života, pogotovu ne onoga života koji se predstavlja kao katolički. Štoviše, za katoličku društvenu teoriju i za katoličku društvenu praksu solidarnost je do te mjere središnji pojam da su poznati njemački teolozi Heinrich Pesch, Gustav Gundlach i Oswald von Nell-Breuning, nastojeći oponirati kapitalističkom individualizmu i socijalističkom kolektivismu, izgradili posebnu teoriju društva koju su nazvali *solidarizam*.¹

Pa ipak, makoliko bila istina da solidarnost, kao pojam, spada u osnovna polazišta katoličkog promišljanja društva, i makoliko bila istina da solidarnost, kao praksa, spada u abecedu konkretnog kršćanskog življenja u društvu, to još ni izdaleka ne znači da je solidarnost jednoznačan pojam kojemu korespondira i jednoznačna praksa. Naime, ponekad i po-

negdje solidarnost se gotovo poistovjećuje s karitasom, ponegdje sa socijalnom skrbi, a ponekad se tumači kao puka simpatija i sućut. Stoga i mi, zbog suvislosti i jasnoće ovoga izlaganja, moramo točno definirati pojam, tj. pojasniti što pod riječju *solidarnost* mislimo i, sukladno tome, kakvu praksu pod tim imenom razumijevamo i zagovaramo. To više što i sama sintagma "duh solidarnosti", sadržana u naslovu ovoga izlaganja, može asociirati na onu "duh siromaštva", pa kao što je nekima pošlo za rukom "duh siromaštva" i teoretski i praktički rastaviti od njegova "tijela", tj. od realnog siromaštva - stvorivši na taj način, umjesto nadahnutog, *izdahnutog* siromaštvo - tako postoji realna opasnost da i govor o "duhu solidarnosti", bez točnijeg određenja pojma, prikrije njezin eventualni izdisaj u konkretnom životu.

1. SOLIDARISTIČKI INDIKATIV

Temeljna antropološka dijalektika, sadržana već u onoj klasičnoj "Budi ono što jesi!", dijalektika između čovjekovog *Sein* i *Sollen*, određuje i njegovo društveno postojanje i djelo-

* Priopćenje sa znanstvenog simpozija: *Kultura solidarnosti - u službi svijetu, u službi Spasitelju*, održanog u Zagrebu od 5. do 7. lipnja 1997. u organizaciji Franjevačkog instituta za kulturu mira iz Splita.

¹ Usp. Heinrich Pesch, *Lehrbuch der Nationalökonomie*, Freiburg/Breisgau, 1924.; Gustav Gundlach, *Die Ordnung der menschlichen Gesellschaft*, Köln, 1964., 2 sv.; Oswald von Nell-Breuning i Hermann Sacher, *Beiträge zu einem Wörterbuch der Politik*, Freiburg/Breisgau, 1951.

vanje. Ni solidarnost ne može mimo te činjenice, što će reći da se i ona nama nadaje u svojoj dijalektičkoj strukturi, tj. u svojoj *indikativnoj* i u svojoj *imperativnoj* varijanti. I, ako nam je do toga da solidarnost sačuvamo i održimo živom, nema nam druge doli obje držati zajedno.

U svojoj indikativnoj varijanti solidarnost se pojavljuje kao: 1. ontološka kategorija, 2. grupno-staleški determinizam i, 3. okazionalističkapragma.

1.1. Ontološki temelji solidarnosti

Katolički socijalni nauk, kao normativna znanost, svoje postavke temelji na ontologiji, tj. etički imperativ nastoji deducirati iz ontološkog indikativa. Kad je o društvenoj stvarnosti riječ, onda se ta ontološka osnovica traži i nalazi u čovjekovu društvenom biću kao njegovoj izvornoj i definicijskoj odrednici. Za kršćansku antropologiju naime čovjekova društvenost nije tek neka dedukcija, odnosno historijska kategorija koju valja tumačiti sociologistički, već ona pogađa samu srž čovjekovog bića. Medusobna upućenost jednog ljudskog individuuma na drugi nije, dakle, tek posljedica nesavršenosti i nedostatnosti svakog pojedinog individuuma, već su individualni manjci i nedostaci tek neki od ponuđenih kapilara kojima valja da se iskonska ljudska upućenost jednog na drugog konkretno ostvaruje. Čovjek jest po svojoj biti društveno biće, a različitost individualne i grupne ograničenosti traži da se ta društvenost ostvaruje kao komplementarnost. I to komplementarnost na svim razinama međuljudske komunikacije, od duhovne, znanstvene, kulturne pa sve do one materijalne i socijalne. Solidarnost je zapravo samo drugo ime za tu komplementarnost ljudskih individua kao društvenih bića. Kao takva ona je ontološka datost.²

1.2. Solidarnost kao grupno-staleški determinizam

No, dok je solidarnost za kršćansku socijalnu misao ontološka *datost* koja treba tek da posluži kao temelj za njezinu etičku *za-datost* - što će reći da iz ontološke datosti ne proizlazi

nužno i njezina konkretna činjeničnost - za socijalističku socijalnu misao marksističke provenijencije solidarnost je, kao društvena zakonitost, zapravo unaprijed determinirana i ne ovisi o odluci konkretnih ljudi. Istina je da Karl Marx i Friedrich Engels 1848., u svom *Manifestu komunističke partije*, pozivaju proletere svih zemalja da se ujedine, no taj njihov poziv ne bismo smjeli shvatiti kao njihov apel na slobodnu volju i na slobodnu odluku svjetskog proletarijata koji se tom apelu može, ali i ne mora odazvati. Ne, za autore marksizma taj apel samo je književni ukras, jer solidarnost radničke klase, kao uostalom i klase kapitalista, stvar je "željezne zakonitosti" društvenog razvoja, a ne slobodne volje. Tako, primjerice, u djelu *Sveta porodica* oni pišu: "On (proletarijat, op. Š. M.) ne prolazi uzalud kroz surovu školu rada. Nije posrijedi što ovaj ili onaj proleter ili čak cijeli proletarijat u datom trenutku *zamišlja* kao svoj cilj. Posrijedi je *što on jest* i što će shodno svom *biću* biti historijski primoran učiniti."³ Ili pak, u predgovoru prvom izdanju *Kapitala* Marx piše: "Još jednu riječ da bi se izbjegli nesporednosti. Kapitalista i zemljoposjednika ne slikam niti najmanje u ružičastoj svjetlosti. Ali, o ličnostima se ovdje radi samo ukoliko su one očišćenje ekonomskih kategorija, nositelji određenih klasnih odnosa i interesa. Moje stajalište, koje razvijanje ekonomske društvene formacije shvaća kao prirodno-historijski proces, može manje nego ikoje drugo baciti na pojedinca odgovornost za prilike čija je socijalna tvorevina, ma koliko se on subjektivno možda i uzdižao iznad njih."⁴

Za marksiste, dakle, solidarnost je grupna, točnije klasna kategorija, do koje dolazi neovisno o volji pripadnika određene klase. I Marx izvlači solidarnost iz *bića*, ali ne kao *za-datost*, nego kao neupitnu konkretnu *činjeničnost*.

1.3. Okazionalističko-pragmatička solidarnost

Ova varijanta solidarističkog indikativa nalazi svoje mjesto negdje u sredini između dviju spomenutih. S marksističkom je vežu njezin grupni karakter i grupni interes (što će reći da

² Usp. Josip Jelenić, *Solidarnost u izgradnji novog društvenog poretka*, u zborniku *Crkva i država u društvima u tranziciji* (uredio Ivan Grubišić), Hrvatska akademska udruga-Split, Split, 1997., str.129-155.

³ Fridrih Engels - Karl Marks, *Sveta porodica*, Kultura, Beograd, 1964., str. 111.

⁴ Usp. Karl Marx, *Kapital I-III*, drugo izdanje, BIGZ, Prosveta, Beograd, 1973., str. 17.

je ova varijanta solidarnosti već u svojem staru reducirana i isključiva), a s onom prvom veže je svijest o slobodi njezina izbora, tj. svijest da solidarnost nije stvar zakonitosti povijesnoga razvoja, nego ljudskoga uvida i opredjeljenja. Ovu varijantu solidarnosti susrećemo tamo gdje se ljudi okupljaju oko nekog sasvim konkretnog interesa i za vrijeme dok taj interes postoji. To je u biti uvijek solidarnost "s računicom", bez ambicije da se ičim drugim i tumači doli računicom. Istina, ponekad će možda njezini apologeti i praktikanti posegnuti za nekim od "humanističkih" argumenata, no to će u biti imati jednaku znanstvenu težinu kao i gore spomenuti apel Marksa i Engelsa proleterima svih zemalja da se ujedine. Ova varijanta solidarnosti dominira političkom i gospodarskom scenom.

2. SOLIDARISTIČKI IMPERATIV

Kad bi se solidarnost potpuno poklapala s nekom od svojih varijanti u indikativu, svaki bi govor o njoj bio izlišan. Iskustvo nas, međutim, uči ne samo da se ona sa svojim indikativom ne poklapa potpuno već i da se znade ne poklapati nikako! Stoga nam je njezin indikativ potreban samo kao temelj da je bolje razumijemo u imperativu, tj. da na temelju ontološke datosti shvatimo solidarnost kao etičku zadatost.⁵

Mada se u dnevnom govoru pojam "etički" upotrebljava gotovo kao sinonim za etički ispravno i dobro, istina je ipak da etika, kao filozofska disciplina koja se bavi problemom ljudskog djelovanja ukoliko je ono dobro ili zlo, za objekt svoga istraživanja ima *actus humanus*, koji, po sebi, može biti i dobar i zao. Etika, dakle, ne prejudicira ne/ispravnost pojedinog ljudskog čina, tj. samim time što je određeni ljudski čin predmetom etike nije time ujedno i etički pozitivan, što znači da ni pridjev "etički", sam po sebi, niti uključuje pozitivnost, niti isključuje negativnost određenog ljudskog čina i djelovanja. Stoga i "etički imperativ" u prvom redu znači to da se za solidarnost čovjek mora opredijeliti u svojoj slobodi, što ljudi u biti i rade. Ali taj imperativ ne sadrži i odgovore na pitanja: s kime ili čime, kada i do

koje mjere treba biti solidaran? Moguće je naime solidarizirati se i s onim što etika i moral kvalificiraju negativnim. Moguće je solidarizirati se bilo s progoniteljem bilo s prognanima, bilo s bogatašima bilo sa siromasima. Stoga, kad je u katoličkom društvenom nauku riječ o solidarnosti, valja naglasiti da ona uvijek znači solidariziranje s onima koji zastupaju vrednote *istinitoga, dobrog i svetoga*, ako je o vrednotama riječ, odnosno solidariziranje s onima koji su na bilo koji način u nečemu prikraćeni, ako je o društvenom životu riječ.⁶

No, i ovako shvaćena i prakticirana - tj. kao opcija za etički bolje, poštenije i pravednije - solidarnost pozna svoju stupnjevitost. Naime, ona se može ostvarivati: 1. deklarativno (*uz nekoga*), 2. efektivno (*za nekoga*) i 3. egzistencijalno (*s nekim*).

2.1. Deklarativna solidarnost

Valja nam apstrahirati od pejorativne konotacije koja prati riječ "deklarativno": u smislu "samo deklarativno", tj. u smislu podrške samo riječima, a ne i djelom. Ovu konotaciju ne isključujemo, dapače, ali sad ne mislimo samo i isključivo na nju. Ima naime područja života na kojima nam ništa drugo i ne stoji na raspolaganju doli javno izjašnjanje. Kako, primjerice, možemo izraziti svoju solidarnost s nepravdno oklevetanim, difamiranim, s onima koji su u nekoj drugoj zemlji obespravljeni i sl., osim javnim izjašnjanjem da smo i mi *uz njih* i *uz njihovu stvar*? Ovakva je podrška ponekad neophodna i vrlo učinkovita. Osim toga, takva deklarativna solidarnost može biti i znak osobne čestitosti i hrabrosti onoga tko se ovako s nekim deklarira solidarnim. Štoviše, njezin eventualni izostanak može se, i to s pravom, tumačiti kao prešutno solidariziranje sa suprotnom stranom, po načelu *qui tacet consentire videtur*. Njezin izostanak može predstavljati onoliko težak grijeh propusta koliko je "teška" vrednota s kojom se trebalo solidarizirati.

No očito je da takva, "deklarativna solidarnost" - tj. solidarnost tek na riječima tamo gdje je morala i mogla uslijediti sasvim konkretna

⁵ Božju objavu ovdje podrazumijevamo kao potenciranu spoznaju onoga što nam sugerira već i sama ontologija.

⁶ Iako je ova tvrdnja sama po sebi toliko razumljiva da djeluje gotovo banalno, odnosno iako njoj u prilog svjedoče listom sve dosadašnje socijalne enciklike i ostali socijalni dokumenti Crkve, izostanak dovoljne solidarnosti na pravoj strani, odnosno njezina prisutnost na krivoj strani, nisu nepoznati ni crkvenoj prošlosti ni crkvenoj sadašnjosti, i to kako u vjerničkom korpusu, tako i u crkvenoj hijerarhiji, što i jest jedan od glavnih razloga njezine aktualnosti u suvremenim dokumentima Crkve.

druga akcija - ne samo da nije dovoljna već djeluje karikaturno i odbojno. Primjerice, čisto deklarativna solidarnost sa siromasima tamo gdje im je moguće i konkretno pomoći, nije nikakva solidarnost već uvreda.⁷

2.2. Efektivna solidarnost

Upravo je rečeno da jasno izjašnjavanje za ili protiv nekoga ili nečega može u određenim slučajevima biti jedini način solidarnog djelovanja, što znači da je u tim slučajevima deklarativna solidarnost istodobno i efektivna, kako po načinu kojim se vrši, tako i po mogućim učincima koje postiže. A ukoliko je to javno i jasno deklariranje popraćeno i određenim poteškoćama (javni prezir, zatvor i sl.), onda je ono ujedno i egzistencijalna solidarnost. No u slučajevima kad bi riječi bile isto što i "prazne riječi", budući da je moguće poduzeti i nešto konkretnije, solidaristički imperativ nalaže da se i konkretno djeluje. Takvo djelovanje može ići od aktivnog zauzimanja za tuđa prava, pomaganja u prosvjeti i zdravlju, pa sve tamo do onog materijalnog. Ostvarivatelj takve solidarnosti, koju bismo mogli nazvati *solidarnost na djelu*, djelatno je angažiran za drugog čovjeka u njegovim potrebama i u njegovoj nevolji. No, ako bismo odmah pomislili kako je takva solidarnost zapravo vrhunac solidarnog djelovanja, da je to "zadnji krik" solidarnosti, varali bismo se. Naprotiv, ako bi se solidarnost na tom zaustavila, ne hoteci postati ništa više, onda se zapravo ni ovdje još ne bi radilo o pravoj solidarnosti, već samo o *djelotvornoj pomoći*. Međutim, svaka solidarnost jest ujedno i djelotvorna pomoć, ali svaka djelotvorna pomoć nije ujedno i solidarnost! Ili, bolje rečeno, puka djelotvorna pomoć može biti tek niži stupanj solidarnosti. Zbog čega? Pa zbog toga što svaka djelotvorna pomoć i ne mora biti vođena i nošena duhom ljudske solidarnosti! Moguće

je naime davati pomoć ne iz altruističkih, nego iz egoističkih pobuda! Zamislivo je da se prosjaku ne daje zato što njemu to treba, nego zato da se mi riješimo njegove gnjavaže. A poznato je da i organizirana društvena skrb za slabije često predstavlja više cijenu kojom oni dobro stojeći kupuju sebi socijalni mir nego znak kojim iskazuju ljubav ljudskoj subraći u nevolji.⁸

2.3. Egzistencijalna solidarnost

Prava solidarnost očito nije isto što i pomoć, pa bila ona ne znam kako izdašna. Ona nije isto što i pravda, jer se i pravda može ostvarivati na čisto mehanički, otuđeni način, tj. tako da ljudi zapravo međusobno i ne dolaze u neki bliži kontakt. Stoga prava solidarnost, uz vanjsku pomoć, uključuje kako duh altruizma i ljubavi - unutrašnje opredjeljenje za drugoga! - tako i bar djelomično preuzimanje na sebe onog rizika u kojem trenutačno živi onaj kojemu se solidarnost iskazuje.⁹ Ako se, dakle, solidarnost iskazuje nekome čija je situacija na bilo koji način riskantna, onda to iskazivanje solidarnosti mora predstavljati određeni rizik i za onoga tko se s takvim solidari-zira. Jedno je naime deklarativno pružati nekome političku podršku tamo gdje to ništa ne košta, a drugo pak tamo gdje se za takvo što može svršiti na robiji! Nije isto ni iskazivati solidarnost s gladnima tako da im pružim nešto od svoga suviška i eventualno tako da pritom i sam otkidam od svojih usta! Tek kad čovjek, pružajući pomoć drugom, i sam konkretno sudjeluje u tuđoj ugroženosti, tek tada možemo govoriti o solidarnosti u najizvornijem smislu riječi. Solidarnost naime košta! Ona pak koja ništa ne košta, i nije prava. Stoga smo skloni ovu i ovakvu solidarnost nazvati *egzistencijalnom*, jer u njoj čovjek sudjeluje cijelom svojom ljudskom egzistencijom.

⁷ Nešto od takve "solidarnosti" mogli smo za vrijeme Domovinskoga rata i sami osjetiti od onih zemalja koje su nam izražavale solidarnost u našim mukama, ali nisu učinile ništa da do toga rata ne dode, odnosno kad je jednom do njega već došlo, nisu učinile ništa da se on što prije i sa što manje žrtava okonča, iako su to mogle. Takvu njihovu "deklarativnu solidarnost" mi smo s pravom tumačili kao stvarnu solidarnost s našim agresorom.

⁸ Povijest radničkog pokreta, porodajne muke u kojima se radala - i još uvijek se rada - socijalna država i sl., govori u prilog tezi da organizirana društva žele kroz društvenu solidarnost najprije sačuvati *status quo* onih uspješnih, a tek potom pomoći onima drugima. Jer za sve se trebalo boriti, ponekad i krvavo. Isto vrijedi i za procese na međunarodnom planu. Ni međunarodna pomoć zemljama u razvoju nije bez "računice" onih koji tu pomoć nude. Štoviše, ponekad se to pokazuje kao suptilan način eksploatacije, na što opetovano upozoravaju pape u svojim socijalnim enciklikama, tražeći da se siromašnim zemljama u razvoju dugovi jednostavno oprostite.

⁹ Usp. Alberto Bondolfi, *Das Ringen der katholischen Soziallehre um den Begriff der Solidarität*, u zborniku *Centesimo anno - 100 Jahre Katholische Soziallehre; Bilanz und Ausblick* Kulturverlag, Thaur, 1991., str. 91 - 104.

Govoriti, dakle, o "duhu solidarnosti" možemo samo u ovom zadnjem slučaju, tj. u slučaju gdje je *unutrašnja opcija za drugoga u nevolji popraćena takvom vanjskom pomoći i podrškom da, od onoga tko ih pruža, iziskuju određeni rizik*. Sve ostalo može biti i jest pomoć, ali ne ujedno i solidarnost, ili, ako netko želi tom riječju imenovati ama baš svaku pomoć, onda je i ta pomoć solidarnost, ali bez "duha solidarnosti".

3. DUH SOLIDARNOSTI MEĐU FRANJEVKAMA I FRANJEVCIMA U NAS

Nedavni Domovinski rat, sa svim onim što sa sobom nosi i odnosi, na svoj je način aktualizirao pitanje solidarnosti u cjelokupnoj Crkvi u hrvatskom narodu, na poseban način pak, što zbog činjenice da su najvećim dijelom živjeli i djelovali na ratom ugroženim područjima, što zbog specifičnosti franjevačkog siromaštva, to se pitanje nametnulo ljudima franjevačke karizme. No na to pitanje, iako je u tu svrhu provedena stručna anketa, nije moguće jednoznačno odgovoriti već i zbog puke činjenice što odnos pojedinac-zajednica za područje solidarnosti kod redovnika igra veliku ulogu¹⁰. Moguće je naime da pojedinac u sebi doista nosi duh solidarnosti, ali ne i njegova zajednica, kao uostalom i obratno. Dijalektika, koja i inače karakterizira odnos između pojedinca i grupe, za redovničku je zajednicu kompliciranija utoliko što u taj odnos ulazi logika redovničkih zavjeta koji djelovanje pojedinca uvelike usmjeruju isključivo kroz zajednicu. Dva su zavjeta u tom pogledu za našu problematiku posebice odlučujuća: siromaštvo i poslušnost. Naime, siromaštvo je odlučujuće stoga što redovnik-franjevac, po definiciji, niti može išta posjedovati niti, bez izričite dozvole poglavara, ičim raspolagati. A za područje javnog izjašnjavanja i eventualnog sudjelovanja u nekim

akcijama slično mu ograničenje postavlja zavjet posluha. Iz ovoga proizlazi da logika redovničkih zavjeta od svakog pripadnika zajednice traži da se on po mogućnosti prvo u svemu solidarizira sa svojom redovničkom zajednicom, a s vanjskim zbivanjima tek kroz nju i preko nje. Međutim, kako svugdje, pa tako i u redovničkom životu, konkretni život pokazuje veći ili manji odmak od ideala, dijalektička napetost između pojedinca i zajednice vrlo se često rješava na pragmatičan način, tj. nekim se članovima dopušta da žive i djeluju prilično samostalno. No kako se o postupcima takvih svojih pripadnika sama zajednica izjašnjava rijetko ili nikako - posebice kad je riječ o naglašeno političkoj aktivnosti i sl. - nije moguće djelovanje pojedinca interpretirati kao izraz stava zajednice. Naime, nije moguće sa sigurnošću otkriti je li takav redovnik tipični predstavnik onoga što njegova zajednica misli i hoće ili je tek *extra chorum cantans* kojeg zajednica, trpi "radi mira u kući".

Imajući, dakle, pred očima ove čisto načelne poteškoće, kao i one koje proizlaze iz slabog odaziva na provedenu anketu, ovo što slijedi ne može nikako pretendirati na objektivnu sliku stanja duha solidarnosti među franjevkama i franjevcima, već može biti tek jedan od mogućih smjerova zaključivanja.¹¹

3.1. Elementi deklarativne solidarnosti među franjevkama i franjevcima

Prvo što, pri analizi prispjelih odgovora, upada u oči jest činjenica da na pitanje: *Koja Vas tema katoličkog socijalnog nauka posebno zanima?* tek 13,9% upitanih franjevaka i franjevaca odgovara da je to *solidarnost u društvu* (redovnice 15,4%, a redovnici 10,7%), dok neusporedivo veći interes pokazuju za *jednakopravnost u društvu*, 36,6% (redovnice 33,6%, a redovnici 46,4%), odnosno za *pravednu raspodjelu materijalnih dobara*, 41,1% (redovnice

¹⁰ Anketno istraživanje je provedeno u travnju i svibnju 1997. godine. Naručitelj istraživanja bio je *Franjevački institut za kulturu mira iz Splita*, a *Institut za primijenjena društvena istraživanja - Centar Split* izradio je upitnik i obradio dobivene podatke. Istraživanje je provedeno na uzorku od 267 redovnica i 214 redovnika, pripadnika svih franjevačkih provincija koje djeluju u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini te dijaspori. Anketiranje je obavljeno tako da je upitnik svakom ispitaniku poslan poštom i na isti je način vraćen naručitelju. Glavni je cilj istraživanja doznati što redovnici i redovnice misle o sadašnjem trenutku Crkve, življenju redovničke karizme, što misle o sebi, o međuljudskim odnosima, vjerskim dilemama i aktualnim problemima vremena u kojem živimo. Na žalost, obradena su svega 202 od ukupnog broja upitnika, pa rezultati nemaju punu znanstvenu valjanost, ali mogu ukazati na neke dominantne trendove. Naime, velik je broj onih koji nisu vratili upitnik, osobito među fratrima.

¹¹ Napominjem da bi za ovu temu bilo od velike koristi da smo dobili povratnu informaciju od vjernika laika, kojima je anketni upitnik također podijeljen. No kako su oni pokazali još manje spremnosti na nj odgovoriti, ono malo odgovora što je pristiglo ne pruža nam podlogu za bilo kakav zaključak.

42,7%, a redovnici 39,3%). Zanimljivo je usto da kod upitanika daleko više kotira *pravo na pravednu nadoknadu za rad*, 43,1% (redovnice 41,3%, a redovnici 50,0%), nego samo *pravo na rad*, 29,2% (redovnice 23,8%, a redovnici 44,6%) ili pak *pravo na stan*, za koje se izjašnjava njih 16,8% (redovnice 16,8%, a redovnici 17,9%). Iz tih se podataka može zaključiti da je među franjevcima i franjevkama u nas na neki način dominantna društvena vrednota *pravo i pravda*, i to u prvom redu u odnosu na društvenu moć (*jednakopravnost* 36,6%) i na raspodjelu materijalnih dobara (*pravedna raspodjela materijalnih dobara* 41,1%, a *pravo na pravednu naknadu za rad* 43,1%).¹²

Međutim, tomu nasuprot stoji podatak da se za *pomoć socijalno ugroženima*, kao temu svoga zanimanja, izjasnilo 51,0 % (redovnica 50,3% i redovnika 55,4%).

Kako, dakle, spojiti, tako veliki postotak zanimanja za *pomoć socijalno ugroženima* (51,0%) s relativno malim interesom za *solidarnost u društvu* (13,9%)? Ili, kako s tako iskazanim, velikim zanimanjem za pomoć socijalno ugroženima spojiti relativno mali interes ispitanika za *pravo na rad* (29,2%), odnosno za *pravo na stan* (16,8%)? Postavlja se naime pitanje: na koju i na kakvu to pomoć socijalno ugroženima misle franjevke i franjevci? Na ovo ćemo pitanje dobiti odgovor niže, no iz iznesenih podataka ipak proizlazi: 1. ili među franjevcima pojam solidarnosti nije baš najjasniji, ili 2. ta solidarnost dijelom pokazuje značke deklarativnosti, tj. znakove čisto verbalne solidarnosti.

3.2. Efektivna franjevačka solidarnost

Izgleda da odgovor na pitanje: Što franjevke i franjevci misle pod *pomoći socijalno ugroženima*? treba tražiti dijelom u efektivnoj solidarnosti, tj. u onim aktivnostima koje se uvelike poklapaju s tzv. humanitarnom pomoći, tj. s karitativnim radom, a dijelom u duhovnoj asistenciji. Tome u prilog svjedoče i odgovori dobiveni na pitanje: *Na koji način su redovnici i redovnice najviše pomagali svojim vjernicima*? U generalnoj distribuciji naime najveći postotak, 38,9%, dobio je ponudeni odgovor *pomaganje u hrani i odjeći* (redovnice

39,0%, a redovnici 38,9%), a odmah za njim, 20,5%, odgovor *duhovnom pomoći kroz sv. misu i molitvu* (redovnice 22,1%, a redovnici 20,5%), odnosno odgovor *razgovorom i savjetom* 18,9% (redovnice 19,9%, a redovnici 18,9%). Za ponudeni odgovor *pomaganje u traženju smještaja* izjasnilo ih se, međutim, samo 1,1% (0,7% redovnice i 1,9% redovnika). Dopuštamo mogućnost da na ispitivanom području traženje smještaja za prognane i nije bilo aktualno, međutim, ako se tako neznatna angažiranost franjevačka i franjevaca oko traženja smještaja za potrebne promatra zajedno sa spomenutim slabim interesom za pravo na stan (16,8%), možemo s velikom mjerom vjerojatnosti zaključiti kako se u istraživanom dijelu franjevačke populacije pod "pomoć socijalno ugroženima" podrazumijeva uglavnom neposredna karitativna pomoć u hrani, odjeći, lijekovima i sl., dok su ostale grane socijalne skrbi za sada uvelike ili izvan područja njihova interesa ili pak izvan područja njihove moći.

Međutim, onom relativno vrlo velikom postotku franjevačka i franjevaca koji kao konkretnu pomoć navodi *misu, molitvu, razgovor i savjet* (zajedno preko 40%!)- makoliko, kao vjernici i redovnici, držali duhovni angažman korisnim i učinkovitim - ne bismo u ovom našem kontekstu smjeli pridavati preveliko značenje s jednostavnog razloga što te aktivnosti ulaze u "opis radnog mjesta" svakoga pastoralno angažiranog svećenika, bio on redovnik ili ne. Ni jedan pekar, primjerice, samim time što danomice peče kruh koji će eventualno stići i do nekih gladnih ustiju - ne iskazuje još nikakvu solidarnost s tim gladnima. On naprosto radi svoj posao od kojega živi i na kojemu zarađuje. Svoju solidarnost s gladima pekar bi dokazao tek kad bi tim ljudima kruh dijelio besplatno ili po sniženoj cijeni. Ni jedan liječnik, pukim obavljanjem dnevnoga posla, ne pokazuje još nikakvu solidarnost s bolesnima i ranjenima. Štoviše, neki su, iako su tijekom rata radili mnogo i savjesno, nakon rata izvikani kao ratni profiteri. A ratno profiterstvo je nešto sasvim suprotno od solidarnosti. Ali, ako liječnik liječeći drugoga dovodi u opasnost vlastito zdravlje ili svoj vlastiti život, onda on iskazuje s bolesnicima istinsku solidarnost. Stoga, samu duhovnu aktivnost i asi-

¹² Indikativno je da se za odgovor *etika u ekonomiji*, kao temu koja ih u katoličkom društvenom nauku najviše zanima, izjasnilo tek 14,9% ispitanika, što po sebi odudara od tako naglašenog interesa za pravo i pravdu.

stenciju, bez neke dodatne aktivnosti, koje bi bile realno potrebne i moguće, ne možemo uzeti za uvjerljiv znak iskazivanja solidarnosti.

Poseban komentar zavrijedio bi i podatak da čak 50,3% upitanika izjavljuje kako su *članovi njihove provincije dovoljno angažirani u skrbi za bolesne, stare i nemoćne* (redovnice 55,8%, a redovnici 36,4%), premda ih je u generalnoj distribuciji samo 15,8% aktivno uključeno u neku karitativnu grupu, dok čak u 25,1% zajednica takvo što uopće nije ni organizirano. Od 44,8% onih koji nisu uključeni ni u kakvu karitativnu grupu samo ih je 14,8% voljno to učiniti, kad bi mogli. I taj podatak govori u prilog gornjoj slutnji, naime da je veliki dio franjevaca i franjevki samo deklarativno solidaran s onima koji su u nevolji, dok najveći dio onih koji su efektivno solidarno angažirani poistovjećuje solidarnost s dijeljenjem humanitarne pomoći, ili pak s molitvom za nevoljne i s duhovnom asistencijom. To uostalom potvrđuju i prispjeli anketni odgovori na pitanje *Govore li franjevci i franjevke dovoljno o problemima siromaštva, prava na rad, pravednoj plaći, jednakosti i solidarnosti?* Ti naime odgovori u postocima izgledaju ovako: *govore često o tome* 12,0% (redovnice 11,6%, a redovnici 12,7%), *govore ponekad* 34,2% (redovnice 33,3%, a redovnici 36,4%), *govore vrlo rijetko* 23,9% (redovnice 21,7%, a redovnici 29,1%), *ne govore nikada* 2,7% (redovnice 3,1%, a redovnici 1,8%), dok se - što je za ovu našu temu vrlo indikativno! - za odgovor *govore, ali ne žive tako* opredijelilo u generalnoj distribuciji 27,2% (redovnice 30,2%, a redovnici 20,0%).¹³ Sve to, dakle, s jedne strane svjedoči o očito nedovoljno razvijenoj efektivnoj solidarnosti među franjevkama i franjevcima i, s druge strane, o jako prisutnoj kritičkoj svijesti među njima u vezi s takvim stanjem.¹⁴

3.3. Egzistencijalna franjevačka solidarnost

Za razliku od čisto *efektivne solidarnosti*, koja se može vršiti i *ex officio*, tj. snagom samog

“opisa radnog mjesta”, odnosno dijeleći, ali ne svoje, nego ono što su drugi dali - na što se u biti i svodila karitativna raspodjela humanitarne pomoći za vrijeme Domovinskog rata! - tek ova egzistencijalna ima puno pravo da se naziva solidarnošću. I jer je samo ona prava solidarnost, samo je u njoj prisutan i *duh* solidarnosti.

Što, na temelju pristiglih odgovora na anketni upitnik, možemo reći o usvajanju i prakticiranju te i takve solidarnosti od franjevac a i franjevak a?

Kao prvo, moramo naglasiti kako ne raspoložemo ni s kakvim podacima o eventualnim materijalnim izdacima pojedine franjevačke redovničke zajednice za potrebne i nevoljne. Dobro je znano da su se mnoge zajednice aktivno uključile u prikupljanje i razdiobu humanitarne pomoći, no nemamo podatke je li, i koliko je, svaka od njih izdvojila u tu svrhu od svoga vlastitog prihoda i imetka, jer tek se na taj način preuzima dijelom na sebe rizik življenja u oskudici. Nije naime isto posredovati tudi dar i dati svoj vlastiti! A kako takav podatak nemamo, a pojedini član redovničke zajednice - snagom zavjeta siromaštva ne smije sam raspolagati materijalnim dobrima - nemamo mogućnosti da u pogledu egzistencijalne solidarnosti franjevac a i franjevak a (kad je riječ o solidarnom dijeljenju vlastitih materijalnih dobara s ljudima u nevolji), izrečemo bilo kakav sud. Možemo reći tek uvjetno i načelno da su samo one franjevačke zajednice pokazale duh prave solidarnosti s braćom u nevolji koje pri razdiobi humanitarne pomoći ne samo da same nisu ništa profitirale nego su još od svoga vlastitoga davale. Samo su one zajednice pokazale pravu solidarnost s prognanima koje su se odrekle vlastitoga komoditeta, kad je trebalo, kako bi u svojim prostorima udomile beskućnike i sl. A koje bi to zajednice bile i koliko ih ima, o tome nam provedena anketa ne daje nikakav odgovor.

Jednako tako ne raspoložemo nikakvim podacima o eventualnim iskazima solidarnosti

¹³ Možda nam i taj podatak može osvijetliti činjenicu da mi, kad govorimo o solidarnosti, mislimo najčešće na materijalnu sirotinju, dok široko područje potrebe za solidariziranjem s, recimo, politički progonjenima, nezaposlenima, obespravljenima, osobito s onima koji su druge nacionalne pripadnosti i sl. zanemarujemo. Očito da je općeniti interes za ovo područje premalen, a kad se negdje probudi, redovito se usmjeri prema području karitativne djelatnosti.

¹⁴ Takav nedostatak većeg interesa za socijalno područje zapravo izdvaja franjevke i franjevce iz realnog društvenog konteksta u kojem, prema istraživanjima *Centra za industrijsku demokraciju iz Zagreba, socijalna pravda* u Hrvatskoj po važnosti vrednota zauzima treće mjesto, dok se po ostvarenosti nalazi na zadnjem, tj. desetom mjestu. To znači da je građani vrlo visoko cijene, ali je u suvremenom hrvatskom društvu ne nalaze ostvarenom.

među samim franjevačkim zajednicama, jer niti su sve jednako bogate, niti su u ovom ratu sve jednako ugrožene. Pretpostaviti je da je te međupomoći bilo, no kakva je ona i kolika bila, o tomu za sada ne znamo ništa.

Nešto slično, na žalost, ne možemo ustvrditi kad je riječ o deklarativnoj solidarnosti - koja bi u našim okolnostima bila ujedno i egzistencijalna! - ni pojedinih franjevaca ni njihovih zajednica sa širokim slojevima onih koji su u procesu gospodarske pretvorbe izvukli tanji kraj, kao što su: nezaposleni, deklarirani, umirovljeni, nepodnošljivo potplaćeni i sl. Nije se čula ni riječ solidarnosti s pripadnicima nehrvatskih naroda kojima je tijekom ovoga rata od pripadnika hrvatskog naroda učinjeno zlo, čega je, na žalost, također bilo, a što nije nikakva tajna. Jer, kao što dijeleći humanitarnu pomoć s ponosom naglašavamo kako pri tom dijeljenju ne gledamo ni na vjeru ni na naciju, tako bi se valjalo ponašati i na svakom drugom području koje stoji pod znakom solidarnostičkog imperativa. Svaka nepravedna patnja - kao takva, a ne tek na temeljnu nacionalne odrednice! - iziskuje ljudsku i kršćansku solidarnost. Ona je, međutim, s naše strane izostala.

Kad, dakle, izdvojimo ono što ne znamo je li bilo i ono što znamo da nije bilo, ova nam anketa pruža neke podatke na temelju kojih možemo orisati nekakav kroki o onome što je doista bilo, tj. egzistencijalne solidarnosti franjevaca i franjevaca tijekom Domovinskog rata. Solidarnost se, naime, ne pokazuje samo u *riskantnom davanju materijalnih dobara*, nego i u *riskantnom postojanju uz drugog, za drugoga i s drugim!* Zapravo i "dati" na kraju se svodi na "s drugim riskantno postojati", jer za onoga tko od svoga daje, krajnji učinak njegova davanja i jest *riskantno postojanje s drugim*. Stoga autori ove ankete, među ponuđenim odgovorima na pitanje *Na koji način su redovnici i redovnice najviše pomagali svojim vjernicima?* nisu propustili ponuditi i odgovor *Vjernicima je bila važna sama činjenica da je župnik s njima*, 18,4% upitanika (redovnice 16,9% i redovnici 22,2%) zaokružila je taj odgovor. Budući da se pod tom župnikovom prisutnošću očito misli

na njegovo ostajanje s vjernicima na ratom ugroženom području (s vjernicima su, dakle, nosili "glavu u torbi"!), odnosno, na njihov život i boravak među prognanima (dijelili su s njima njihovo izagnanstvo i beskućništvo!), smijemo ovaj podatak uzeti kao jedan od pokazatelja duha solidarnosti, tj. kao pokazatelj egzistencijalne solidarnosti jednog dijela franjevaca. Uostalom, neki su od njih tu i takvu svoju solidarnost posvjedočili i životom!¹⁵ Dakako, budući da nisu svi franjevački župnici službovali na ratom ugroženim područjima, niti su svačiji župljani prognani, nemamo pravo iz ovoga postotka zaključivati o malom postotku takve solidarnosti, jer, da je, ne daj Bože, broj tako ugroženih župa bio veći, bio bi jamačno veći i iskazani postotak takve egzistencijalne solidarnosti.

Osim toga, aktivni rad pri skupljanju i razdiobi humanitarne pomoći, ako se i nije dijelilo od vlastitoga, ipak je uvijek zahtijevao vlastito vrijeme, vlastiti rad - koji se ne može baš za sve podvesti pod onaj *ex offio* - a koji se ponekad odvijao i u vrlo riskantnim okolnostima¹⁶. Takvom radu, bar na osobnoj razini, nitko ne može osporiti kvalitetu egzistencijalne solidarnosti.

ZAKLJUČAK

Za sveobuhvatniju prosudbu o duhu solidarnosti među redovnicama i redovnicima franjevačke karizme u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini nedostaje nam pretpostavka mogućnosti. Naime, za takvo što potrebno je sveobuhvatnije istraživanje koje bi zahtijevalo pregled arhivske građe, kompletnog ekonomskog knjigovodstva, svih službenih glasila, zapisnika samostanskih i provincijskih sjednica, dnevnog tiska obiju država, snimaka svih održanih propovijedi, pa i određeno znanje sadržaja privatnih razgovora.

Tu bi nam bilo nužno i znanje što o svemu tome misli laička populacija, tj. oni vjernici među kojima franjevci i franjevke djeluju. Ničim od svega toga ne raspoložemo. Sve čime raspoložemo jest naše osobno iskustvo i provedena anketa koja, zbog relativno slabe suradnje onih koji su dobili anketne upitnike, baš i

¹⁵ Ovdje mislim na poginule fratre u Bosni i Dalmatinskoj zagori koji su životom platili svoj solidarni ostanak sa svojim vjernicima.

¹⁶ Ako naime držimo da neposredni karitativni rad dijelom spada u "opis radnog mjesta" pastoralnog klera, on zacijelo ne spada na druge redovnike i redovnice na isti način. A kako se zna da su se u taj posao uključivali i drugi, to njihovo dragovoljno karitativno djelovanje jest znak duha solidarnosti.

nije jako uspješna. A na poseban je način zakazala suradnja laičke populacije, koja je također bila zahvaćena ovim anketnim ispitivanjem.

Ono pak što iz provedene ankete - kakva je, takva je - ipak jasno proizlazi, a što se uvelike poklapa i s našim osobnim iskustvom (zbog čega ove rezultate ne bismo smjeli tek tako otpisati!), jest sljedeće:

Solidarnost općenito, kao vrednota i društveno načelo, među ljudima franjevačke karizme na istraživanom području ne kotira jako visoko.

Tamo gdje se solidarnost prakticira, najčešće ju se poistovjećuje s karitativnim radom,

što ipak nije jedno te isto: karitativni rad je samo jedan, i to specifičan oblik solidarnosti. Ne primjećuje se naime solidarnost s nezaposlenima, obespravljenima, s nacionalnim manjinama, javno difamiranima i sl.

Duh je solidarnosti među franjevcima i franjevcima u ovim ratnim okolnostima ne samo potvrđen, nego u nekoliko slučajeva i životom posvjedočen. No, kao što nemamo pravo prisutnost toga duha solidarnosti ograničiti samo na rečene primjere, tako nemamo pravo ni te primjere uzimati za *pars pro toto*. Takvo što ne dopuštaju nam ni rezultati provedene ankete ni osobno iskustvo.

LITERATURA

- Bondolfi, A. (1991) *Das Ringen der katholischen Soziallehre um den Begriff der Solidarität* u zborniku *Centesimo anno - 100 Jahre Katholische Soziallehre; Bilanz und Ausblick*, Kulturverlag, Thaur
- Borak, H. priredio (1985) *Redovnička pravila*, Zagreb
- Drugi vatikanski koncil (1980) *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb
- Engels, F. - Marx, K. (1964) *Sveta porodica*, Kultura, Beograd
- Gundlach, G. (1964) *Die Ordnung der menschlichen Gesellschaft*, Köln
- Hamman, A. - Richter, S. (1964) *Arm und reich in der Urkirche*, Paderborn
- Ivan Pavao II. (1964) *Vita consecrata*, Zagreb
- Jelinić, J. (1997) *Solidarnost u izgradnji novog društvenog poretka*, u zborniku *Crkva i država u društvima u tranziciji*, Hrvatska akademska udruženja, Split
- Maračić, Lj. (ur.) (1977) *Zbornik radova Petog redovničkog tjedna*, KVRPJ i UVRPJ, Zagreb
- Marx, K. (1973) *Kapital I-III.*, Prosveta, Beograd
- Nell-Breuning, O. v. i Sacher, H. (1951) *Beiträge zu einem Wörterbuch der Politik*, Freiburg/Breisgau, 1951.
- Paredes, J. C. R. G. (1993) *Poslanje redovničkog života*, HUVRP, Zagreb
- Pesch, H. (1924) *Lehrbuch der Nationalökonomie*, Freiburg/Breisgau
- Sto godina katoličkog socijalnog nauka* (1991) Kršćanska sadašnjost, Zagreb

Summary

MANIFESTATIONS OF THE SPIRIT OF SOLIDARITY AMONG FRANCISCANS

Špiro Marasović

In this paper, the author researches into the spirit of solidarity among Croatian Franciscans. Distinguishing the variants of solidarity indicative (ontologic, group and class solidarity, and occasionalistic and pragmatic solidarity) from a solidarity imperative (declarative, effective and existential solidarity), the author discovers that only the existential solidarity possesses a spirit of solidarity that is at issue here. Starting from the concept of a spirit of solidarity and on the basis of partial results of a survey conducted for that purpose, the author comes to the following conclusion: 1. Generally speaking, solidarity as a value and a social principle, does not rank highly among the surveyed people of Franciscan charisma; 2. In the cases in which solidarity is practiced, it is most commonly identified with charitable work, which is not the same; 3. The existence of a spirit of solidarity among Franciscans has been proved but more as an individual and sporadic feature. It has not developed into a system and therefore it does not act systematically.